

ЗЕМЕЛЬНОЕ, АГРАРНОЕ, ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВО

УДК 346.7:(63:331.1)

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ФАХІВЦІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Григорій БУКАНОВ,

кандидат політичних наук, доцент кафедри конституційного, адміністративного та трудового права
Інституту управління і права Запорізького національного технічного університету

SUMMARY

The article is dedicated to features of legal status of specialists in agricultural enterprises. Profound changes in agroindustrial sector need not only effective economic reforms but also forming of corresponding regulatory framework that will create terms for entrepreneurial activity and labor relations in a new format. Scientific positions are analyzed in relation to determine persons, who are classified as an «expert» or «agriculturalist». It is marked on specificity of labor relations that appear in agroindustrial sector of economics. In conclusion author proposes concept of understanding term «specialist of agricultural enterprise».

Key words: specialist of agricultural enterprise, specialist, labour relations, legal status, hired worker, member of agricultural enterprise.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена особливостям правового статусу фахівців сільськогосподарських підприємств. Грунтовні зміни у агропромисловій сфері потребують не тільки ефективних економічних реформ, а й формування відповідної нормативно-правової бази, що створить умови для підприємницької діяльності, трудових відносин у новому форматі. Аналізуються наукові позиції щодо визначення осіб, які відносяться до названої категорії «фахівець», «спеціаліст» сільського господарства. Наголошується на специфічності трудових відносин, що виникають в агропромисловому секторі економіки. У висновках пропонується авторське розуміння поняття «фахівець сільськогосподарського підприємства».

Ключові слова: фахівець сільськогосподарського підприємства, спеціаліст, трудові відносини, правовий статус, найманий працівник, член сільськогосподарського підприємства.

Постановка проблеми. Аграрна сфера є однією з основних сфер життєдіяльності українського суспільства. Від якості функціонування, роботи її підсистем у багатьох випадках залежить забезпечення продовольчої безпеки будь-якої країни. Ті зміни, що проходять останнім часом у економіці нашої країни, не тільки не вирішили проблем, але й поглибили їх, поставили під сумнів існування самої галузі у тому вигляді, який існує на сьогодні. Реорганізація агропромислової сфери потребує не тільки ефективних економічних реформ, а й формування відповідної нормативно-правової бази, яка має забезпечити умови для підприємницької діяльності, трудових відносин у новому форматі.

Трансформація аграрної сфери України безпосередньо впливає на стан соціально-трудових відносин у сільськогосподарських підприємствах. Але щоб «підняти» сільське господарство у країні одного бажання та наполегливості мало. Трудові відносини, що складаються в процесі сільськогосподарської виробничої діяльності аграрних підприємств та інших суб'єктів сільськогосподарського виробництва, характеризуються істотними особливостями, що повинні знаходити своє відображення у змісті відповідних правових норм, перш за все, тих, що стосуються формування кадрового потенціалу аграрних підприємств.

Актуальність теми. На сьогодні стан наукової розробки теми в аграрному праві демонструє фрагментарність дослідження в даній сфері. Ключові проблеми регулювання трудових відносин у сільському господарстві досліджувались у працях відомих вітчизняних учених-правознавців у галузі аграрного права, зокрема С.Ф. Василюка, А.М. Земко, О.О. Погрібного, В.І. Семчика,

А.М. Статівки, Н.І. Титової, В.Ю. Уркевича, В.І. Федоровича, В.З. Янчука та інших. О.М. Браніцьким у дисертаційному дослідженні «Правове становище спеціалістів сільського господарства» (2006 р.) безпосередньо були досліджені та класифіковані права та обов'язки фахівців сільського господарства, правові гарантії їх здійснення, види аграрно-правової відповідальності.

Враховуючи ситуацію, що склалася, виникає необхідність невідкладного прийняття правових, економічних та організаційних заходів, направлених на формування в аграрному секторі трудових відносин, які забезпечують соціальний захист, гідний рівень життя, високу мотивацію та ефективність праці фахівців сільськогосподарських підприємств. Крім того, матеріальна база регулювання трудових відносин в аграрному праві зазнала змін, тому вважаємо, що доцільно переглянути правові засади аграрно-трудових відносин із професійними кадрами сільськогосподарських підприємств.

Метою цієї статті є науково-теоретичне дослідження правового статусу фахівців сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні ні в законодавстві, ні в юридичній літературі немає єдиного підходу до визначення осіб, які належать до категорії «фахівець», «спеціаліст» сільського господарства.

За радянських часів до цієї категорії відносили осіб, які мали вищу або середню спеціальну освіту і працювали на сільськогосподарських підприємствах за відповідною спеціальністю: агрономом, зоотехнік, ветеринарний лікар, інженер тощо, або займали керівні посади: голови колгоспу (директор радгоспу), керівника виробничого підрозділу чи галузі виробництва [1, с. 7].

На думку О.М. Браніцького, спеціалісти сільського господарства – це особи, які здобули вищу або середню спеціальну освіту, а також особи, які здобули освіту за однією із загальних професій та працюють у сільськогосподарських підприємствах незалежно від виду організаційно-правової форми та форми власності, в результаті чого наділені спеціальною правосуб'єктністю [2, с. 3].

Згідно з Класифікатором професій ДК 003 : 2010 розрізняються професіонали та фахівці. До професіоналів відносяться особи, які обіймають посади, що вимагають від працівника (з урахуванням кола та складності певних професійних завдань та обов'язків) кваліфікації за: 1) дипломом про повну вищу освіту, що відповідає рівню спеціаліста, магістра; 2) дипломом про присудження наукового ступеня (кандидата наук; доктора наук); 3) ате-статом про затвердження вченого звання (старшого наукового співробітника; доцента; професора). Фахівці – це особи, чії професійні завдання полягають у виконанні спеціальних робіт, пов'язаних із застосуванням положень та використанням методів відповідних наук. Вони повинні мати кваліфікацію за дипломом чи іншим відповідним документом: молодшого спеціаліста; бакалавра; спеціаліста, що проходить післядипломну підготовку (стажування, інтернатуру, клінічну ординатуру тощо); спеціаліста (на роботах з керування складними технічними комплексами чи їх обслуговування) [3]. Професії агронома, ветеринара, інженера та інші віднесені до професіоналів.

У законодавстві термін «спеціаліст» вживався у сенсі освітньо-кваліфікаційного рівня вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для виконання завдань та обов'язків (робіт) певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності [4]. Згідно з новим Законом «Про вищу освіту» та з умовами участі країн у Болонському процесі освітньо-кваліфікаційний рівень «спеціаліст» в Україні скасовано [5]. Крім того, державна політика у сфері вищої освіти визначає підтримку підготовки фахівців із вищою освітою для пріоритетних галузей економічної діяльності, напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень, науково-педагогічної та педагогічної діяльності.

Таким чином, хоча у літературі терміни «спеціаліст» та «фахівець» у більшості випадків застосовувались як тотожні, однак вважаємо, що доцільніше застосовувати термін «фахівець сільськогосподарського підприємства» щодо осіб, які працюють в агропромисловій сфері.

В юридичній літературі триває дискусія щодо переліку (визначення) осіб, які входять до категорії фахівців сільськогосподарських підприємств.

Так, пропонувалось поділяти дану категорію осіб на фахівців у вузькому розумінні та у широкому розумінні. «До спеціалістів сільського господарства у вузькому розумінні слід відносити осіб, які мають вищу або середню спеціальну сільськогосподарську освіту, тобто, особи офіційно отримали професійні знання в будь-якій сфері діяльності сільськогосподарського виробництва, що є специфічним саме для цієї галузі народного господарства. А до спеціалістів сільського господарства, в широкому розумінні, повинні відноситися особи, які мають вищу чи середню спеціальну не сільськогосподарську освіту, тобто особи, що офіційно отримали професійні знання за однією із загальних спеціальностей, яка не є спеціальною для сільськогосподарського виробництва, але які працюють у сфері сільськогосподарського виробництва, до них слід віднести таких спеціалістів, як економісти, юри-

сти й інші [6, с. 6–7]». Як продовження своєї концепції М.В. Сторожев та Л.М. Молчадська пропонували в законодавчому порядку затвердити примірний перелік спеціалістів, які працюють у сільському господарстві, і поділити їх на фахівців сільськогосподарського профілю і фахівців несільськогосподарського, тобто загального профілю [6, с. 17].

На мій погляд, з одного боку, така пропозиція є слушною, оскільки дозволить визначити чітке коло осіб, які наділяються спеціальною компетенцією, що дозволить уникнути колізій на практиці. Проте, з другого боку, таку класифікацію можна застосовувати тільки щодо найменших працівників.

Трудові відносини, що виникають в аграрному секторі економіки, є предметом дискусії: якою галуззю права вони регулюються – трудовою чи аграрною? Розглядаючи це питання, ми повинні виходити з того, що «відносини в сільському господарстві представляють собою єдину взаємопов'язану систему, яка поділяється на більш чи менш автономні підсистеми і складають елементи, що складаються з окремих різновидів суспільних відносин. Будучи врегульовані правом, ці суспільні відносини набувають форму правових відносин» [7, с. 5].

У літературі виділяють дві категорії особливостей, які впливають на трудові відносини в будь-яких сільськогосподарських підприємствах.

По-перше, в науковій літературі звертається увага на особливий характер сільськогосподарської праці, який проявляється, насамперед, у галузевій специфіці таких підприємств. Це – використання земель сільськогосподарського призначення як основного засобу виробництва, вплив на ефективність та характер такої праці погодних і кліматичних умов, її сезонний характер, невідповідність тривалості виробництва продукції тривалості робочого часу, неможливість вчасного визначення наслідків праці, високий рівень виробничого ризику тощо. У свою чергу, вищезазначені обставини обумовлюють певний порядок організації та нормування праці, умови її оплати, встановлення робочого часу і часу відпочинку, особливості в охороні праці (її організації, порядку розгляду нещасних випадків на аграрних підприємствах, відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю сільськогосподарських працівників) тощо. Тобто, основні засади сільськогосподарської праці є однаковими для працівників усіх сільськогосподарських підприємств незалежно від їх організаційно-правової форми та форми власності [8, с. 118].

Крім того, слід звернути увагу, що особливості правового становища членів сільськогосподарських виробничих кооперативів і фермерських господарств також впливають на формування специфіки трудових правовідносин у цих підприємствах. Члени формують відповідні фонди таких підприємств, беруть участь у розподілі прибутків, несуть ризик втратити свою частку, мають право на свою частку в разі виходу з підприємства тощо. На думку О.О. Погрібного, кооперативна форма організації праці в сільському господарстві є найефективнішою в зовнішніх відносинах виробників сільськогосподарських засобів збуту продукції, із придбання засобів сільськогосподарського виробництва, використання складної техніки, організації взаємного кредитування селянських господарств тощо. Це означає, що такі кооперативи є досить дієвими за умови високого розвитку індивідуальних фермерських господарств. А якщо вважати сільськогосподарське виробництво сукупністю багатьох різноманітних процесів, то і фермер може бути членом одночасно кількох кооперативів, обслуговуючих його виробництво [9, с. 261]. Тому в науковій літературі їх

навіть називають працюючими власниками. Як зазначає В.Ю. Уркевич, якщо такі особи, будучи співвласниками, одночасно і працюють на цих підприємствах робітниками або службовцями як наймані працівники, то вони одночасно виступають у трудових відносинах із обох боків, тобто як роботодавці – самі себе приймають на роботу, самі собою керують, самі собі платять заробітну плату, і як наймані працівники – виконують покладені на них трудові обов'язки [10, с. 42].

По-друге, вони беруть участь в управлінні справами таких підприємств. По-третє, повинні брати обов'язкову трудову участь у їх діяльності. Саме ці ознаки не дають можливості ототожнити членів таких підприємств із найманими працівниками. Так, С.Ю. Иванов називає працюючих членів кооперативу «кооперативною формою праці» і визначає її як самостійну, що має певні ознаки, які виділяють її від найманої праці: по-перше, вона не є найманою, оскільки засоби виробництва кооперативу набуваються за рахунок членів кооперативу; по-друге, така форма праці є самостійною, близькою до підприємницької діяльності, оскільки учасники трудового процесу несуть ризик, пов'язаний із підприємницькою діяльністю кооперативу [11, с. 22–29].

Таким чином, правовий режим їх праці набуває істотних відмінностей порівняно з умовами, передбаченими трудовим законодавством. Саме вони і повинні бути відображені у спеціальному законодавстві, яке регулює основні питання діяльності цих підприємств, а також їх статутах.

Як слушно зауважила А.М. Земко, трудові відносини членів і найманих працівників сільськогосподарських підприємств є різними за природою виникнення, змістом, структурою та суб'єктним складом, їх слід розмежувати. Зокрема, ті трудові відносини, які базуються на членстві працівників, вона пропонує віднести до сфери регулювання аграрного права.

Ті ж трудові відносини (власне трудові), які виникають між сільськогосподарським підприємством в особі власника або уповноваженого ним органу та найманими працівниками і базуються на змісті трудового договору – є трудовими відносинами у «чистому вигляді» та є предметом правового регулювання трудового права [12, с. 25–26].

Висновки. Закріплення у законодавчих актах понять тих чи інших правових явищ є необхідним, оскільки неоднакове їх розуміння та тлумачення створює труднощі у правозастосовчій практиці. Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, поняття «фахівець сільськогосподарського підприємства» автор пропонує розуміти як фізичну особу, яка має вищу освіту та чий професійні завдання полягають у виконанні спеціальних робіт в агропромисловій сфері на підставі трудового договору чи за іншою формою праці.

Список використаної літератури:

1. Семчик В.И. Правовое положение специалистов колхозов: автореф. дис. на соискание науч. степени доктора юрид. наук: спец. 12.00.06 «Земельное право; аграрное право; экологическое право; природоресурсное право» / В.И. Семчик. – К., 1975. – 29 с.
2. Браніцький О.М. Правове становище спеціалістів сільського господарства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юрид. наук: спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / О.М. Браніцький; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Харків, 2006. – 20 с.
3. Класифікатор професій ДК 003:2010: Національний класифікатор України, затв. наказом Держспоживстандарту України від 28 липня 2010 р. № 327 із змінами, затвердженими наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 16 серпня 2012 року № 923, наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 18 листопада 2014 року № 1361. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hrliga.com/index.php?module=norm_base&op=view&id=433.
4. Про вищу освіту: Закон України від 17.01.2002 № 2984-III (втратив чинність) // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002. – № 20. – Ст. 134.
5. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2014. – № 37–38. – Ст. 2004.
6. Сторожев Н.В. Права и обязанности специалистов сельскохозяйственных предприятий по управлению производством / Н.В. Сторожев, Л.Н. Молчадская. – Мн.: Наука и техника, 1982. – 160 с.
7. Казьмин И.Ф. Сельскохозяйственное законодательство (проблемы и перспективы) / И.Ф. Казьмин. – М.: Изд-во «Юрид. лит», 1980. – 136 с.
8. Білека А.А. До питання про правове регулювання трудових відносин у сільськогосподарських кооперативах України / А.А. Білека // Держава та регіони. Сер. «Право». – 2012. – Вип. 4. – С. 117–123.
9. Аграрне право України: Підручник / За ред. О.О. Погрібного. – К.: Істина, 2007. – 448 с.
10. Уркевич В.Ю. Про правове регулювання трудових відносин членів сільськогосподарських підприємств / В.Ю. Уркевич // Юрид. Україна. – 2005. – № 11. – С. 41–44.
11. Иванов С.Ю. Кооперативная форма труда – самостоятельный предмет правового регулирования / С.Ю. Иванов // Известия вузов. Правоведение. – 2003. – № 3. – С. 22–29.
12. Земко А.М. Про особливості правового регулювання трудових відносин працівників та членів сільськогосподарських підприємств / А.М. Земко // Актуальні питання реформування правової системи України: [у 2 т. Т. 2] : зб. тез наук.-практ. конф. (Луцьк, 2–3 черв. 2006 р.) / уклад. Т.Д. Климчук, І.М. Якушев. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. – С. 23–26.